

Történelmi jelen idő

Fehér Kálmán születésének évfordulójára

A hetvenéves Fehér Kálmánnak legutóbb 1999-ben jelent meg verseskötete *Szemkút* címen. Azóta csak lapokban, folyóiratban közölt verset. Nem hagyta abba tehát a versírást, csak újabb verseit nem gyűjtötte kötetbe. A *Szemkút* újraolvasása szinte kötelezővé teszi Fehér Kálmán korábbi kötetének az olvasását, hiszen azoknak emlékezetes költeményei nyomot hagytak a költő későbbi versein. Kézbe kell venni az *Akvárium* (1964) című első kötetét, a nevezetes *Száz panasz* (1966) című kötetét, a *Fürjvadászat* (1971) címűt, majd a hanglemezzel együtt kiadott *Látomásnak ajtót nyitni* címet viselő „folk cantatá”-t és a Híd 1999. évi 7–8. számából különnyomatként publikált *PetőfiÉRT/elem/és/ék* című, részleteiben korábban az Új Symposionban közölt verssorozatát, és akkor joggal lehet arra gondolni, hogy összeállt immár Fehér Kálmán mennyiségében nem túl gazdag, de fontos megkülönböztető jegyeket hordozó költői életműve, amelyben kitüntetett szerepe van a nem mindig, vagy éppen sohasem emberbarát történelemnek, de éppúgy az újragondolt helyi színeknek, valamint a hagyományosabb lírai témaköröknek. Ha még jelent valamit azt mondani egy költőre, hogy elkötelezett, hogy verseiben a történelmi háttér és esemény-sor mögül mindig a jelen idő sejlik fel, akkor ez Fehér Kálmán verseiről mindenképpen elmondható; a *Száz panasz* versei költészetének éppen ezt a sajátosságát emelik programmá s ezenfelül poétikai sajátossággá. Ennek a programnak és poétikának jegyei ott vannak a *Szemkút* és a korábbi kötetek versein, de éppúgy felismerhetők az ez ideig csak folyóiratban, újságok lapjain olvasható versein.

Fehér Kálmán kitartóan és következetesen mondja a maga történelemre épülő jelen idejű panaszait, s erre éppen a múlt század utolsó évtizedében, amikor a *Szemkút* kötet versei készülhettek, költői gondolkodásában és szándékosan durvára hagyott írásmódjában minden oka megvolt. Mosta-

náig tartotta fenn a panaszos hangot, amibe szervesen épültek be életrajzi mozzanatok, utazásainak élményköre, ezenfelül pedig politikai felhangok. Egy ideig a politikában élt Fehér Kálmán, s ez nemcsak azért mondható, mert politikai szerepet játszott parlamenti képviselőként, nagykövetségként, igazgatóként, hanem azért is, mert a politikai szerepvállalás, ahogyan ő értelmezte a politikát, időről időre elhallgattatta benne a költőt, de teret nyitott a kutatásnak. Ezért mondható, hogy Fehér Kálmán múltat és jelent szenvedélyesen kutató költő, és kutatásai a múlt évszázad embert próbára tevő utolsó évtizedében erős képeket, élesre metszett mondatokat, súlyos szavakat hoztak felszínre. Itt van mindjárt bizonyítékként a *Látomásnak ajtót nyitni*, máshol *Kantáta a szabadságról* címen jegyzett – Bori Imre irodalomtörténetében „polifonikus költemény”-nek mondott – hosszú versből a *Szemkútba* átmentett *Pannonia secunda* című vers ezekkel a kezdő sorokkal: „Ezen a földön, / az országon, / Valós örökség / ömlött szét a völgyek poharából – / esőtől terhes félhomályban, / kiszáradt, vizet nyelő pusztaságban, / a vályogólak fölgazlott udvarában – / Tőled el nem szakad! / A történelem / herehabos csatalova – / életünk mély vetésében / kőcecskéinket vonszolta. Kitaposta.” Ne feledjük, a *Kantáta a szabadságról* 1981-ben készült, egy egész évtizeddel az ország romlása és elveszejtése előtt, ám soraiból és szavaiból a rosszat sejtés hangjai hallatszanak ki, aminthogy ugyanezek a kötetkezdő *Örökség* című vers következő soraiból: „A lélek érintése / víg órák képét kelti-e, / avagy vérben csitult harcokat?” A kérdés baljóslatú emelkedettsége, bár a múltból, az „örökség”-élményből ered, az elkövetkező „vérben csitult harcokat” jelzi előre. Ugyanez a Koncz István halálára írott *Kardot nyelt vers* címet viselő gyászvers zárósoraiból: „És ne vedd zokon / (nem vagyok számodra sem irigylésre méltó), / mert látok és hallok és beszélek – / hogy szavakat írok, kardot nyelt szavakat! / Hiszen ez az ellenség – / nem más! Egyensúlyhiány e tájon: / hogy kivérezzen, hogy bevérezzen. / Hogy fájjon, hogy fájjon...” A *Száz panasztól* kezdődően a későbbi versekben is a panasz szórendje, érzelmi és gondolati töltete ismerhető fel a költői megszólalás más-más helyzeteiben. Vértől szavakból épülnek versei, a későbbiek szinte kivétel nélkül karddal kivérezett szavakból és képekből. A kard a hatalom jelképe, úgy is vehető tehát, hogy a szavakat a hatalom vérezte ki, a közlőről megismert, a nem utolsósorban képviselt, s ezért fájdalmat okozó hatalom. A Koncz Istvánt gyászoló vers folytatás nélkül hagyott utolsó sora: „Hogy fájjon, hogy fájjon...” a fájdalmat hívja mentségül, mert a fájdalom vezethet ki az „egyensúlyhiány”-ból, ami az „ellenség” másik neve, de egyúttal történelmi látlelet is. Van hasonlóság Koncz István és Fehér Kálmán versei között, márcsak iskolázottságuk folytán is. Nem véletlenül jönnek elő Koncz verseiben a római

jog szentenciái, s nem véletlenül Fehér Kálmán verseiből a latin szavak és hivatkozások. Ezen túlmenően pedig a jog nem törvényszéki értelmezésben. Abban, hogy az örökség jogot jelent, a fenntartásra és az életre szóló jogot. S minden, ami ezt visszavonná, lassan, vagy éppen sohasem gyógyuló sebet okozó ellenség. Ennek a költői jogértelmezésből és közvetlen tapasztalatból származó érdes és ezért férfias beszédmódnak mintegy ellenpontja a régít, az elvesztettet, leginkább persze a gyerekkor világát őrző és fenntartó vers, amilyen az *Egy vakablak mögött* című, benne a régi „nádtetős” ház leírása az első szakaszban: „csak az egymásra halt moha / tartotta össze, barna szegélyű, / zöld foltokkal”, majd a ház romjai a másodikban: „Reggelente az ablak alatt / szanaszét lerugdalt nádcörmelék / és apró mohafejek heverték”, a házban pedig „Halkan és tompán / vívódtak (benne) az utcai zajok”, hogy azután a vers végén előjőjön a ház lakójának elmosódott képe: „De az, aki ott volt, / az most is ott áll.” Ott áll „Egy vakablak mögött, / amelyről most már / csak befelé pörög a méz”. Az emlékezés versének mondható az *Egy vakablak mögött*, de egyúttal a fájdalom versének is; a letűnt világ feletti keserűség hallatszik ki belőle, főként pedig az, hogy a rohanó világ nem áll meg „a kis ablakok előtt”. Honnan a keserűség ebben a líra felé kimozduló leíró költeményben? Nyilván abból következik, hogy a volt „nádtetős” ház nem egyszerűen a múlt emléke, hanem örökség is, az örökség pedig megállásra kötelez, emlékek megőrzésére, elidőzésre a múlt kis ablakai előtt.

Az *Egy vakablak mögött* átvezet Fehér Kálmán költészetének egy másik dimenziójába. A történelemből, az élet közvetlen tapasztalataiból építkező, egyszerre erős és panaszos versek mellett megszülettek Fehér Kálmán tisztán lírai darabjai. A majdhogynem első benyomásra készült dalok, élükön a *Vitrázs a parlamentben* című verssel. Idill felé hajló képek, galamb, kisgyerek, könyv és „pántlikás lány”, „furulyázó fiú” és „szent tehén”, amott meg „Oszloptartó asszony-templomok: / Az asszony fején szőlővel teli kosár. / A legszebb ék, / Édes mazsola illata lengi körül szép fejét”. S így végig, tiszta képek egymásra épülő sora, hogy végül az idillikusra metszett képekbe belépjen a balsejtelem, hiszen ezekkel a sorokkal ér véget a vers: „A katonák nyugodtan várnak / A boltívek alatt”. Most még nyugodtan várnak a katonák, de ezzel együtt előjön a kérdés, hogy mit keresnek vajon a boltívek alatt. Mit keresnek a katonák az idillben; katona nem illik se lírába, se idillbe... A balsejtelem azonban nem állítja le a líra áradását, amely oly erősen hangzik, hogy ritmus- és dallamképébe, visszafogottságuk ellenére is, a gyöngédség, az érzékenység, talán a boldogság jelei épülnek be. A boldogságé persze, ha hallgatunk a bölcs író szavára, amely szerint a boldogság kötelesség.

Ez utolsó szóval nevezhető néven Fehér Kálmán költészetének legfontosabb meghatározója. A versírás számára, úgy látszik, kötelesség, ahogyan kötelesség számára életrajzának éppígy felépítése. Kötelesség az örökség őrzése, kötelező a világban való széttekintés, kötelező az önismeret, kötelesség a történelemmel való szembenézés. És paradox módon egész életművét átfogó kötelességérzete hatja át nemcsak a történelmet faggató, hanem a líraiságot és idillt megszólaltató verseit is. A kislány-verseket éppúgy, mint a Pap József haikuival folytatott párbeszéd és civakodás darabjait. Ebbe a sorba tartozik a Herceg Jánost köszöntő és A Beszélőhöz címzett *Püthia jóslata* című vers is: „Ami volt nem bánt már / Minden szó csönddé vált – / Csönd szava elhagyott // Körötted ami van / Holnap már nem lesz az / Nem is az ami volt // Az sem lesz ami van / Az se volt ami lesz / Az se az ami van // Melyik szó / Melyik hang / A beszélő / Sohasem ugyanaz”. Akár önarcképnek is vehető a Herceg Jánost köszöntő vers, leszámolás jelennel és múlttal, kemény szókimondás a csendben és szótlanságban, holott a lemondások egész során lírai érzékenység ível át, valami rejtélyes, csak a vers hangzásába épített boldogság és remény.

A *Szemkút* kötet és Fehér Kálmán korábbi köteteinek újraolvasása után kézbe vettem még a Domonkos Istvánnal és Tolnai Ottóval közösen készült és az Új Symposion megjelenésének 40. évfordulójára kiadott *Dolerony* című „hatkezet”. Valamikor régen az úgynevezett szövegirodalom egyik első megjelenésének mondtam a megírásuk után jóval később, csak 2005-ben megjelent könyv verseit, mert az egész vállalkozás, három azonos korú költő közös vállalkozása, hozott anyagra és talált tárgyakra épült. Ritkábban forgatott könyvekből kimásolt szavak és mondatok, bekezdések és modattörédek, legtöbbször eredeti szövegösszefüggésükből kiemelt szövegrészek jelentették a költők számára a versírás anyagát; nem az életrajz, nem a közvetlen vagy közvetett tapasztalat, hanem a feltámadásra váró idegen szöveg. Fel is támasztották ők hárman ezt a hozott anyagot, mégpedig a „dadaista képvilág peremén”, ahogyan Bori Imre mondta volt. Közben arról sem kell megfeledkezni, hogy mindhárman éppen az idén, 2010-ben érik el a hetvenéves korhatárt. Ami után mégis inkább a csend következik. Vagy ahogyan Márai Sándor jegyezte fel New Yorkban készült naplójában: „Megélni valahogy. Élni, hallgatni, nem beleegyezni.” Fehér Kálmán a bele nem egyezés verseit mondja szüntelenül, erős képekben, a kihagyások ellenére is teljes mondatokban és következetesen, miközben a dalt kedvelő költő lévén sokszor enged a dallam hívásának is.